

Osmanlı Âlimlerinden İvaz Efendi'nin İzafetle İlgili Risalesinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi

(Review, Translation and Evaluation of an Ottoman Scholar Ivaz Efendi's Risāla fil-iḏāfa)

Şehmus ÜNVERDİ

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Assist Professor, Osmaniye Korkut Ata University,
İlahiyat Fakültesi Faculty of Theology
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Department of Arabic Language and Literature
Osmaniye | Türkiye Osmaniye | Türkiye
sehmusunverdi@hotmail.com orcid.org/0000-0002-0176-2109

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 18/Temmuz/2023 Received | 18/July/2023
Kabul Tarihi | 21/Kasım /2023 Accepted | 21/November/2023
Yayın Tarihi | 31/Aralık/2023 Published | 31/December/2023

Atıf | Cite as:

Ünverdi, Şehmus. "Osmanlı Âlimlerinden İvaz Efendinin İzafetle İlgili Risalesinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi". Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat 11/2 (Aralık | December 2023), 397-417.

[https:// DOI: 10.51450/ilmiyat.1329110](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1329110)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Review, Translation and Evaluation of an Ottoman Scholar Ivaz Efendi's Risāla fi l-İdāfa

Abstract: The 16th century was a bright period for the Ottoman Empire, both militarily and politically, as well as scientifically. In this period, great scholars were trained in many cities, especially in Istanbul. The influence of the madrasas, which began to be formed with the conquest of Istanbul and peaked in the following process, cannot be denied. Like İbn Kamāl (d. 940/1534) and Abū l-Su'ūd Efendi (d. 982/1574), İvaz Efendi (d. 994/1586) was one of the important scholars of this period. He worked as a mudarris in the leading madrasas of the period such as Rustem (Rüstem) Paşa, Bayezid, Ayasofya, Arslan Paşa and Süleymaniye. In addition to this, İvađ Efendi also took critical state duties such as being a judge in the cities of Edirne, Bursa and Istanbul, and being a kadıasker (qāđi-asker) in Rumelia. He wrote an annotation about al-Bayđāwī (d. 685/1286) in tafsir, al-Marghīnānī (d. 593/1197) in fiqh, al-Taftāzānī (d. 792/1390) in usul al-fiqh, Ađud al-Dīn al-Ījī (d. 756) in kalam. In addition to his works, he wrote annotations on al-Sayyid al-Sharīf al-Jurjānī's (d. 816/1413) al-Mişbāh fi Sharh al-Miftāh in Arabic as well as his works. Apart from the mentioned works, one of the works he wrote in the field of Arabic language is his treatise on relativity. Our study aims to bring this treatise to light. Thus, the limited number of studies on the author will be contributed. For this purpose, first of all, information about İvaz Efendi and his works was given. Subsequently, the examination, translation and evaluation of the aforementioned treatise were started. In this study, "Islamic Studies Center Arbitrary Publication Principles" was adopted. In the research, five copies of the treatise, which are stated to belong to İvaz Efendi, were identified. One of these copies is the Adnan Ötüken Provincial Public Library Copy, which is in the mecmū'a registered with the inventory number 2726/3, is located on pages 13b-14a of the mecmū'a. The King Faysal Library copy is in the mecmū'a with inventory number 10186. This copy is located on pages 51b-52a of the mecmū'a. The Ankara National Library Manuscripts Copy is located on pages 65a-65b of the mecmū'a registered with the inventory number 4915/17. The Manisa Provincial Public Library Copy is in the mecmū'a registered with inventory number 3538/18. The copy is on pages 130b-131a of the mecmū'a. The Afyon Gedik Ahmet Paşa Provincial Public Library Copy, which is in the mecmū'a registered with the inventory number 18184/10, is on the pages 34a-34b of the mecmū'a. No statement shows that the author wrote copies, presented to the author or compared with the author's copy. For this reason, it was tried to obtain the text closest to the author's copy by comparing them, and the differences between the copies were pointed out in the footnotes. While translating the treatise, which is the subject of our study, we aimed to use a simple and understandable language, while trying to be as faithful to the text as possible. İvaz Efendi determined the content of his treatise according to the needs of his students. The expression "to end the discussion among the students", which he uses at the end of his treatise, reveals this. In his treatise, he dealt with the subject by using the question-answer method, which is one of the methods used in education. From the expression at the beginning of the treatise, it is understood that the "discussion among students" is about what kind of idāfa compositions words such as faşl, kitāb, aşl, bāb, muqaddima, maqşad, mavqif, marşad form when they are mixed. In other words, the author tried to explain that the idāfa compounds formed by these words will be described as idāfa đarfıyya (time or place of adverb) in the meaning of ħarf al-jarr fi/في, idāfa bayāniyya (explanatory phrase) in the meaning of ħarf al-jarr min/من or idāfa lāmiyya (possessive meaning) in the meaning of ħarf al-jarr li/لِ. The author defends idāfa đarfıyya on this subject, which he deals with by question-answer method and by giving examples. However, he also explained the views of those who say that the compositions of words such as faşl, kitāb, aşl, bāb, muqaddima, maqşad, mavqif, marşad are bayāniyya and lāmiyya. In this context, he stated that those who accept the meaning of idāfa, in which the aforementioned words are muđāf, as lāmiyya, give the meaning of specialization to idāfa. He said that those who think that idāfa is bayāniyya give this meaning through metaphor.

Keywords: Arabic Language and Literature, Nahw, Kind of idāfa, İvaz Efendi, Critical Edition.

Osmanlı Âlimlerinden İvaz Efendi'nin İzafetle İlgili Risalesinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi

Öz : 16. asır, Osmanlı Devleti için askerî ve siyasî yönden olduğu gibi ilmî açıdan da parlak bir dönem olmuştur. Bu dönemde İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde büyük alimler yetişmiştir. İstanbul'un fethiyle teşekkül etmeye başlayan ve zamanla zirveye ulaşan medreselerin bundaki etkisi yadsınmaz. İbn Kemal (ö. 940/1534) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) gibi İvaz Efendi (ö. 994/1586) de bu dönemin önemli ilim adamlarından biri olmuştur. İvaz Efendi Rüstem Paşa, Bayezid, Ayasofya, Arslan Paşa, Süleymaniye gibi dönemin önde gelen medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bunun yanında Edirne, Bursa, İstanbul şehirlerinde kadılık ve Rumeli kazaskerliği gibi önemli devlet görevlerini de deruhte etmiştir. O, tefsirde Beyzâvî'nin (ö. 685/1286), fıkıhta Mergînânî'nin (ö. 593/1197), fıkıh usulünde Teftâzânî'nin (ö. 792/1390), kelimde Adudüddin el-İcî'nin (ö. 756/1355) eserlerinin yanı sıra Arap dilinde de Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh isimli eseri üzerine haşiyeler yazmıştır. İşaret edilen eserlerinin dışında Arap dili alanında kaleme aldığı eserlerinden biri de izâfete dair risalesidir. Bu çalışma, söz konusu risaleyi ele almak suretiyle gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece yazarla ilgili yapılan sınırlı sayıda çalışmalara katkı sağlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle İvaz Efendi ve eserleri hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiştir. Akabinde de söz konusu risalenin tahkik, tercüme ve değerlendirilmesine geçilmiştir. Tahkik çalışmasında "İslam Araştırmaları Merkezi Tahkikli Neşir Esasları" benimsenmiştir. Yapılan araştırmada risalenin İvaz Efendi'ye ait olduğu belirtilen beş nüsha tespit edilmiştir. Söz konusu nüshalar arasında herhangi birinin müellif tarafından yazıldığını, müellife arz edildiğini veya müellif nüshasıyla karşılaştırıldığını gösteren bir ifade tespit edilememiştir. Bu nedenle nüshaları karşılaştırmak suretiyle müellif nüshasına en yakın metin elde edilmeye çalışılmış ve nüshalar arasındaki farklara da dipnotlarda işaret edilmiştir. Çalışmaya konu olan risale tercüme edilirken mümkün olduğu kadar metne sadık kalınmış, bununla beraber sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. İvaz Efendi risalesinin muhtevasını öğrencilerinin ihtiyaçlarına göre belirlemiştir. Risalesinin sonunda kullandığı "talebeler arasındaki tartışmayı sonlandırmak" ifadesi bunu ortaya koymaktadır. Risalenin girişinde yer alan ifadede, "talebeler arasındaki tartışmanın"; "Fasl, kitap, asıl, bâb, mukaddime, maksad, mevkıf, mersad gibi kelimelerin muzâf olmaları halinde ne tür izâfet terkibi oluşturduklarıyla" ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle müellif, mevzubahis kelimelerin oluşturduğu izâfet terkiplerinin, fi/في anlamında izâfet-i zarfiyye, min/من anlamında izâfet-i beyâniyye yoksa li/ل anlamında izâfet-i lâmiyye olarak niteleneceği konusunu vuzuha kavuşturmaya çalışmıştır. Müellif bu konuda izâfet-i zarfiyyeyi savunmaktadır. Bununla birlikte Fasl, kitap, asıl, bâb, mukaddime, maksad, mevkıf, mersad gibi kelimelerin meydana getirdiği terkiplerin beyâniyye ve lâmiyye olduğunu söyleyenlerin görüşlerini de açıklamıştır. Bu bağlamda söz konusu kelimelerin muzâf olduğu izâfeti, lâmiyye olarak kabul edenlerin izâfete ihtisas/sahiplik; beyâniyye olduğunu düşünenlerin ise mecaz yoluyla izâfete beyâniyye anlamı verdiklerini ifade etmiştir. Risale ile ilgili önemli bir husus da risalenin eğitime verilen değeri göstermesidir. Zira İvaz Efendi risaleyi, konuyla ilgili öğrenciler arasındaki tartışmalara binaen telif etmiştir. Bu da eğitimde öğrencilerin göz ardı edilmediğini, aksine öğrencilerin ihtiyaçlarına göre eser verildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Nahiv, İzafet Türleri, İvaz Efendi, Tahkik.

Giriş

16. asır Osmanlı tarihinde ilmî açıdan son derece verimli bir dönemdir. İstanbul'un fetihle yaygınlaşan medreselerin etkisiyle bu dönemde İbn Kemâl ve Ebu's-Su'ûd gibi önemli alimler yetişmiştir. Bu dönemde yaşayan önemli alimlerden biri de İvaz Efendi'dir. 16. asır Osmanlı ilmiye sınıfında İvaz Efendi'nin önemli bir yere sahip olduğunun ifade edilmesi de bunu desteklemektedir.¹ Ancak, yaşadığı dönemde birçok medresede müderrislik yapan, Edirne, İstanbul ve Bursa gibi önemli şehirlerde kadılık yapan İvaz Efendi ve eserleriyle ilgili çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu nedenle söz konusu çalışma İvaz Efendi'nin risalelerinden birini araştırmayı ve onun hakkındaki çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

İvaz Efendi'yle ilgili yapılan çalışmalar onun *Furûku'l-Usûl*'ü ve latifeleriyle ilgilidir. Bu çalışmalardan üçü Ahmet İnanır tarafından yapılmıştır. Bunlardan birincisinde ona ait olan *Furûku'l-Usûl*'ün metni ele alınmış ve metin tercüme edilmiş;² ikincisinde *Furûku'l-Usûl*'ün müellife aidiyeti problemi işlenmiştir.³ Yazar, üçüncü çalışmasında ise İvaz Efendi ve onun *Furûku'l-Usûl* isimli eserini bir kitapta incelemiştir.⁴ Diğer bir araştırmada Osman Ünlü, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi yy. 61 Numaralı Letâyif Mecmuasını ve İvaz Efendi'nin beş latifesini ele almıştır.⁵ Son olarak Veysel Baran, *İvaz Efendi'nin Furûku'l-Usûl'ü Bağlamında Usûlde Farklar* isimli tez çalışmasında İvaz Efendi'nin *Furûku'l-Usûl* isimli eseri bağlamında usulde “furûk” konusunu ele almıştır.⁶ Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde de İvaz Efendi'yle ilgili bir madde bulunmaktadır.⁷

İvaz Efendi tefsir, İslam hukuku ve usûlü, kelim ve Arap diliyle ilgili eserler telif etmiştir. Bilindiği üzere Cürçânî (ö. 816/1413), Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Arap diliyle ilgili *Miftâhu'l-'Ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümü için *el-Misbâh*⁸ isimli eserini yazmıştır.⁹ İvaz Efendi de Cürçânî'nin bu eserine bir haşiye kaleme almıştır. Ayrıca izâfetle ilgili ve araştırmamızın konusu olan risaleyi de telif etmiştir. Öğrencileri için telif ettiği bu risalede kitap, fasl, mukaddime vb. kelimelerin muzâf olarak kullanılıp kullanılmayacağını ele almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu risalenin

¹ Ahmet İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-Usûl'ü* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 3.

² Ahmet İnanır, “Kazasker Manav İvaz Efendi'nin 'Furûku'l-Usûl' Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (20 Aralık 2019), 47-74.

³ Ahmet İnanır, “Furûku'l-Usûl Adlı Risalenin Âidiyet Sorunu Üzerine Bir İnceleme Risale Şeyhülislam İbn Kemal'e mi Ait Yoksa Kazasker Manav İvaz Efendi'ye mi?”, *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (Haziran 2020), 1-27.

⁴ İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-Usûl'ü*, 1-170.

⁵ Osman Ünlü, “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yy. 61 Numaralı Letâyif Mecmuası ve Buradaki Kazasker Manav İvaz Efendi'ye Dair Latifeler”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8/20 (01 Ocak 2019), 47-66.

⁶ Veysel Baran, *İvaz Efendi'nin Furûku'l-Usûl'ü Bağlamında Usûlde Farklar* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁷ Abdülkadir Özcan, “İvaz Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

⁸ Cürçânî'nin bu eserine “el-Misbâh Şerhu'l-Miftâh, el-Misbâh Şerhu'l-Kısmi's-Sâlis Min Miftâhi'l-'Ulûm, Şerhu'l-Kısmi's-Sâlis Mine'l-Miftâh” isimleri de verilmiştir. bk. Yüksel Çelik, “Seyyid Şerif Cürcani'nin Dilciliği ve Dilciliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (29 Kasım 2017), 147.

⁹ Çelik, “Seyyid Şerif Cürcani'nin Dilciliği ve Dilciliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili”, 147.

beş nüshası bulunmaktadır. Bütün risalelerin başında ya da sonunda, bu risalelerin İvaz Efendi'ye ait olduğu belirtilmiştir.

Bu çalışmada İvaz Efendi hakkında kısa bir bilgi verilerek onun izâfetle ilgili risalesinin tahkik, tercüme ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. İvaz Efendi ve İlmî Kişiliği

İvaz Efendi'nin hayatı ve ilmî kişiliğine dair doğrudan ve dolaylı çalışmalar yapılmıştır.¹⁰ Bu nedenle çalışmanın sınırlarını aşmamak adına genel hatlarıyla hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir.

İvaz Efendi, Osmanlı Devleti'nin parlak devirleri olan Sultan II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574) ve III. Murad'ın (1574-1595) dönemlerinde yaşamıştır.¹¹ İvaz Efendi farklı medreselerde müderrislik yapmış bir alim ve muhtelif görevler yerine getirmiş bir devlet adamıdır.

Alâiye'nin (Alanya) yetiştirdiği büyük alimlerden olan İvaz Efendi¹² "Alâiyevi",¹³ "Manavgâdî"¹⁴ ve "Manav" lakaplarını almıştır.¹⁵ Bu lakaplardan en çok kullanılanın "Manav" olduğu ifade edilmiştir.¹⁶ Ancak tahkik ettiğimiz nüshalarda ve *Miftâh*'ın haşiyesinde "manav" lakabı kullanılmamış, "Mevla İvaz Efendi" ve "Mevlana İvaz" isimleri kullanılmıştır.¹⁷ İvaz Efendi, 954/1547 yılında Rüstem Paşa'nın adamlarından Şahsuvar Ağa'ya müderrislik yapmış, buna binaen de Haşiyeye-i tecrîd¹⁸ müderrisliği yapmadan Edirne Beylerbeyi müderrisliğine atanmıştır.¹⁹

¹⁰ İvaz Efendi'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında daha geniş bilgi için bk. Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik (Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli)*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 865-867; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya (Alâiyye)*, haz. M. Ali Kemaloğlu (İstanbul: Ayaydın Basımevi, 1946), 426-429; Ünlü, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yy. 61 Numaralı Letâiyif Mecmuası ve Buradaki Kazasker Manav İvaz Efendi'ye Dair Latifeler", 56-60; İnanır, "Kazasker Manav İvaz Efendi'nin 'Furûku'l-Usûl' Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi", 49-54; İnanır, "Furûku'l-Usûl Adlı Risalenin Âdiyet Sorunu", 16-22; Baran, *İvaz Efendi'nin Furûku'l-Usûl'ü Bağlamında Usûlde Farklar*, 47-52.

¹¹ İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-Usûl'ü*, 17.

¹² İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya (Alâiyye)*, 426.

¹³ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz (İstanbul: Meral Yayınevi, ts), 1/258.

¹⁴ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (İstanbul: M.E.B. Behiyye Matbaası, 1951), 1/804.

¹⁵ Özcan, "İvaz Efendi", 23/490.

¹⁶ İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-Usûl'ü*, 10. Nitekim XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterlerinde İvaz Efendi için Manav İvaz ismi kullanılmıştır. Bk. Ercan Alan - Abdurrahman Atçıl, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253.

¹⁷ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-İzâfe* (Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 2726/3), 14a; İvaz Efendi, *Risâle fi'l-İzâfe* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 4915/17), 65a.

¹⁸ Haşiyeye-i tecrîd denilen bu medreseler, müderrisin günlüküğü 20-25 akçe olan medreselerdir. Bk. Arzu Boy, "Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1 (Nisan 2017), 60.

¹⁹ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik (Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli)*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 865.

Müellifimizin daha sonra görev yaptığı medreseler sırasıyla şunlardır: Edirne Beylerbeyi Medresesi, Dâvud Paşa Medresesi, Haseki Sultan Medresesi, Rüstem Paşa Medresesi (İstanbul), Rüstem Paşa Medresesi (Tekirdağ), Haseki Sultan Medresesi, Murâdiye Medresesi, Bâyezid Medresesi, Ayasofya Medresesi, Arslanpaşa Medresesi, Süleymâniye Medresesi, Edirne Selîmiyesi ve Sultaniye Medresesi (Vize).²⁰

İvaz Efendi önde gelen medreselerde müderrislik yaptığı gibi Edirne, İstanbul²¹ ve Bursa kadılığı yapmıştır.²² Bunun yanı sıra kazaskerlik görevinde de bulunmuştur. İstanbul kadılığından azledildikten sonra 982/1574 yılında Anadolu sadrazamlığı, sonrasında da Rumeli Kazaskerliğine getirilmiştir. Bir ara bu görevden azledildikten sonra tekrar Rumeli kazaskeri olmuş ve bu görevdeyken 994/1586'da vefat etmiştir.²³ İstanbul'da kendi yaptırdığı caminin bahçesine defnedilmiştir.²⁴

İvaz Efendi, büyük âlimlerin yaşadığı ve önemli eserlerin telif edildiği bir dönemde yaşamış bir âlimdir. Kaleme aldığı eserlere bakıldığında Türk asıllı olmasına rağmen eserlerini Arapça telif ettiği ve Arap dilinin yanı sıra dinî ilimlerde eser yazdığı görülmektedir. Bu da onun Arapçaya ve dinî ilimlere hâkim olduğunu göstermektedir. Zira ifa ettiği önemli devlet görevlerinin yanında tefsir, fıkıh, fıkıh usûlü, kelim ve Arap dili alanlarında haşiyeler telif etmiştir.²⁵ O, tefsirde Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl*, fıkıhta Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye*, fıkıh usûlünde Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *et-Telvîh*, kelimde Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-Mevâkif* ve belagatte Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *el-Misbâh fi Şerhi'l-Miftâh* isimli eserlerine haşiyeler yazmıştır.²⁶ Bunlardan *el-Misbâh fi Şerhi'l-Miftâh* üzerine yazdığı haşiye, her ne kadar kaynaklarda "haşiye" olarak takdim edilmişse de kendisi onu, "şerh" olarak nitelemiş ve Rüstem Paşa'ya ithaf ettiğini belirtmiştir.²⁷

İvaz Efendi yazdığı şerh ve haşiyelerin dışında başka eserler de kaleme almıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: *Risale fi'l-Meânî*, *Risale fi Medlûli Kitâbi't-Tahâre*, *Ta'lika ala Kavli-i Hasan Çelebi fi Delil-i*

²⁰ İvaz Efendi müderrislik yaptığı medreseler için bk. Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*, 865-866; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya (Alâiyye)*, 427; Osman Baltacı, *XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2005), I, 318, 372, 408, II, 605, 608, 691, 757, 763, 778, 788, 806.

²¹ Ahmed Badi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 20. *Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi- Padişahlar, Valiler, Vezirler, Şeyhülislâmlar, Kadılar, Âlimler*, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayını, 2014), 1/1191.

²² Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*, 866; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, 1/804; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/258; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya (Alâiyye)*, 427-428; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 61; İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-usûl'ü*, 13-14, 77.

²³ Hafız Hüseyin Ayvansarayî (ed.), *Hadikatü'l-Cevâmî*, haz. İhsan Erzi (İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, 1987), 1/147.

²⁴ Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 233.

²⁵ bk. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/258.

²⁶ İvaz Efendi'nin eserleri için bk. Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*, 867; Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, 233; Âdil Nuveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirin* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyye, 1988), 1/406.

²⁷ İvaz Efendi, *Hâşiye ala Şerhi'l-Miftâh* (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 34 Nk 4392), 1b.

Sâhibi'l-Hidâye.²⁸ Bu eserlerin dışında Ahmet İnanır yaptığı araştırmalar sonucunda, İbn Kemâl'e nisbet edilen *Furûku'l-Usûl* isimli eserin de İvaz Efendi'ye ait olduğunu ortaya koymuştur.²⁹

2. Risalenin Muhteva Özellikleri

İvaz Efendi'ye ait bu eser kataloglarda “*Risale fi'l-izâfe*” şeklinde geçmektedir.³⁰ Ancak tespit ettiğimiz risale nüshalarında bu isim kullanılmamaktadır. Milli Kütüphane, Manisa İl Halk Kütüphanesi ve Melik Faysal Kütüphanesi nüshaları, nüshaların İvaz Efendi'ye ait olduğunu belirten başlıklar taşımaktadır. Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi ve Afyon Gedik Paşa İl Halk Kütüphaneleri nüshaları ise besmeleyle başlamaktadır. Dolayısıyla bu, isimlendirmenin içerikten yola çıkılarak yapıldığını göstermektedir.

İvaz Efendi bu risalesinde kitap, bâb, fasl vb. kelimelerin muzâf olarak kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili konuyu ele almıştır. O, risaleyi yazma amacını ise “bu konuda öğrenciler arasında yukarıdaki kelimelerin muzâf olarak kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili tartışma” olarak belirtmiştir.³¹

3. Risalelerin Özellikleri

3.1. Risalenin müellife aidiyeti

Tespit edebildiğimiz beş nüshada da risalenin İvaz Efendi'ye ait olduğu ya başlıkta ya da risalenin sonunda belirtilmiştir. Örneğin Milli Kütüphane nüshası *هذه الرسالة للمولى عوض أفندي رحمه الله* “Bu risale Mevlâ İvaz Efendi'nindir. Allah ona rahmet etsin.” başlığını;³² Melik Faysal Kütüphanesi nüshası *رسالة عوض أفندي* “İvaz Efendi Risalesi” başlığını;³³ Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshası *مولانا عوض* “Mevlânâ İvaz'ın” başlığını taşımaktadır.³⁴ Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi nüshasının sonunda *تمت الرسالة للمولى الشهير بملا عوض رح* “Molla İvaz olarak meşhur olan Mevlâ'ya ait risale tamamlandı. Allah ona rahmet etsin.” ifadesi yer almaktadır.³⁵ Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi nüshasında da *حرره مولانا عوض* “Mevlânâ İvaz telif etmiştir.” kaydı düşülmüştür.³⁶ Bu ifadeler de risalenin İvaz Efendi'ye ait olduğunu göstermektedir.

Müellifin eserleri kısmında onun Seyyid Şerif Cürçânî'nin *Miftâh Şerhine* haşiye telif ettiğini belirtmiştik. İvaz Efendi izâfetle ilgili risalesinde yazdığı bu eserine işaret ederek “lafız ve mana

²⁸ İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-usûl'ü*, 33-34.

²⁹ Bk. İnanır, “Furûku'l-Usûl Adlı Risalenin Âidiyet Sorunu”, 22-23.

³⁰ TC Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), “Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı” (Erişim Tarihi: 28.04.2023). Bu adreste kullanılan başlıklar ise şu şekildedir. *Risâle fi'l-izâfe*, *Risâle fi İzafeti Misl'l-Fasl ve'l-Kitâb*, *Risâle fi Beyâni'l-İzafeti'l-Fasl*.

³¹ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-izâfe* (Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 2726/3), 14a.

³² İvaz Efendi, *Risâle fi'l-izâfe* (Milli Kütüphane Yazmalar, 4915/17), 65b.

³³ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-izâfe* (Riyad: Merkezu'l-Melik Faysal li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 10186), 52b.

³⁴ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-izâfe* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 3538/18), 130.

³⁵ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-izâfe* (Ankara: Milli Kütüphane, Afyon Gedik Paşa İl Halk Kütüphanesi, 18184/10), 34b.

³⁶ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-izâfe* (Ankara: Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 2726/3), 14/a.

arasındaki ilişkiyi orada güzel bir şekilde açıkladığını” ifade etmiştir.³⁷ Bu ifade de risalenin ona ait olduğunu ortaya koymaktadır.

Risaleyle ilgili diğer bir husus da şudur: İvaz Efendi'nin izâfetle ilgili risalesini İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), *Furûk* isimli eserine almıştır. Ancak orada risaleyi İvaz Efendi'ye nisbet etmemiştir.³⁸ İvaz Efendi'ye ait olan “وقد أوضحتُ هذا الباب فيما علقناه على المفتاح وشرحه بحيث طلع الاضباح المعني عن المصباح” ifadesi de mevcut değildir. Bunun dışında İsmail Hakkı risaleyi aktarmaya başlamadan önce “قال بعض الفضلاء” ibaresini kullanmıştır.³⁹

3.2. Yazma Nüshaların Özellikleri

İvaz Efendi'nin izâfet ile ilgili risalesinin beş nüshasını elde edebildik. Bu nüshaların özellikleri ise şu şekildedir:

3.2.1 Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Nüshası:

2726/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuada bulunan bu nüsha, mecmuanın 13b-14a no'lu varaklarında yer almaktadır. Nesih hattıyla yazılan nüshanın müstensih ve istinsah tarihi bulunmamaktadır.

3.2.2 Melik Faysal Kütüphanesi Nüshası:

Bu nüsha 10186 demirbaş numaralı mecmuada bulunmaktadır. Nesih hattıyla yazılan nüshanın müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu nüsha mecmuanın 51b-52a varaklarında yer almaktadır.

3.2.3 Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Nüshası:

Bu nüsha 4915/17 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın 65a-65b varaklarında bulunmaktadır. Nüsha nesih hattıyla yazılmıştır. Nüshanın müstensih Hüseyin b. Mehmed Hadimî'dir. Ancak nüshanın istinsah tarihi bulunmamaktadır.

3.2.4 Manisa İl Halk Kütüphanesi Nüshası:

3538/18 demirbaş numarasına kayıtlı mecmuada bulunmaktadır. Talik hattıyla yazılan nüsha, mecmuanın 130b-131a varaklarında bulunmaktadır. Nüshanın müstensih ve istinsah tarihi bilgileri bulunmamaktadır.

3.2.5 Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Nüshası:

18184/10 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuada bulunan nüsha, mecmuanın 34a-34b varaklarında bulunmaktadır. Bu nüsha 1288/1870 yılında istinsah edilmiş ve talik hattıyla yazılmıştır. Nüshanın müstensih ise Ali b. Ömer Akşehrî olarak kayıtlıdır.

³⁷ İvaz Efendi, *Risâle fi'l-İzâfe* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 3538/18), 130b.

³⁸ Bk. İsmâil Hakkı Bursevî, *Furûk-ı Hakkı* (İstanbul: Darü't-Tıbaati'l-Mamure, 1251), 178-179.

³⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Furûk-ı Hakkı*, 178.

3.3. Risalenin Tahkik ve Tercümesinde İzlenilen Yöntem

Aşağıda tahkik edilen risalenin müellif nüshasına, müellife arz edilmiş veya müellif nüshasıyla karşılaştırılmış bir nüshasına ulaşamamıştır. Bu nedenle tek bir nüshanın esas alınması yerine tercih metodu kullanılarak beş nüsha da tahkikte esas alınmıştır. Böylece müellif nüshasına en yakın metne ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla risalenin tespit edilen yazmaları karşılaştırılmış, nüshalar arasındaki farklılıklar tespit edilmiş ve bu farklılıklar dipnotlarda belirtilmiştir.

Nüshalar için kullanılan rumuzlar ise şu şekildedir: Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Nüshası için İ, Melik Faysal nüshası için Ü, Milli Kütüphane nüshası için M, Manisa İl Halk Kütüphanesi S ve Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi N.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَبِهِ نَسْتَعِیْنُ
 اختلفوا في اضافة مثل الفصل والكتاب والاصل والباب و
 المقدمة والمقصد والموقف والمرصد ونحو ذلك الى ما بعدها
 فاستمع لما نسئو عليك ان الاصح لدى العقول والاطهر عند
 الحارثي في الفروع والاصول والمزاويل في علم المنقول والمقول
 ان مثل الكتاب والباب واخواتها عبارة عن الالفاظ والنقوش
 وما بعدها عن المعاني والمسائل فاذا كان ما دل على الالفاظ
 والنقوش مطروفاً وما بعدها مطروفاً وكانت المعاني و
 المسائل طرفاً للالفاظ والنقوش فلا يلزم طرفية السمي
 لنفسه فان قلنا الاولى المتعاقبة العكس اذا الالفاظ
 قوالب المعاني قلنا هب لكن ما جعل طرفاً في هذه الالفاظ
 هو بيان المعاني وبيانها اعم من نفسها اذ البيان قد يكون
 بلفظ وبعقل وبخط واسارة ونحو ذلك فالاع محيط
 بالخص احاطة معنوية وهي المراد في مثل هذا المقام
 وما كان مطروفاً فهو انفس المعاني لا بيانها فلا يلزم
 لما اشترى بين الاقوام من ان القوالب الالفاظ دون
 المعاني ولقد اوضحنا هذا بالتأقنا علقناه على المفاتيح و
 بحيث طلع الاصباح المقتنى عن المصباح

هذا اذا تمكك المضاف والمضاف اليه تخلفان
 جبراً بل انما يتركه الجار بما يميزه مثلاً كتاب
 الالهية في الفقه

ان الضمير راجع الى الالفاظ حتى
 يستقيم المعنى وان كان الظاهر جوهراً
 الى المعنى

Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi nüshası, varak 13b.

رسالة عوض أفندي

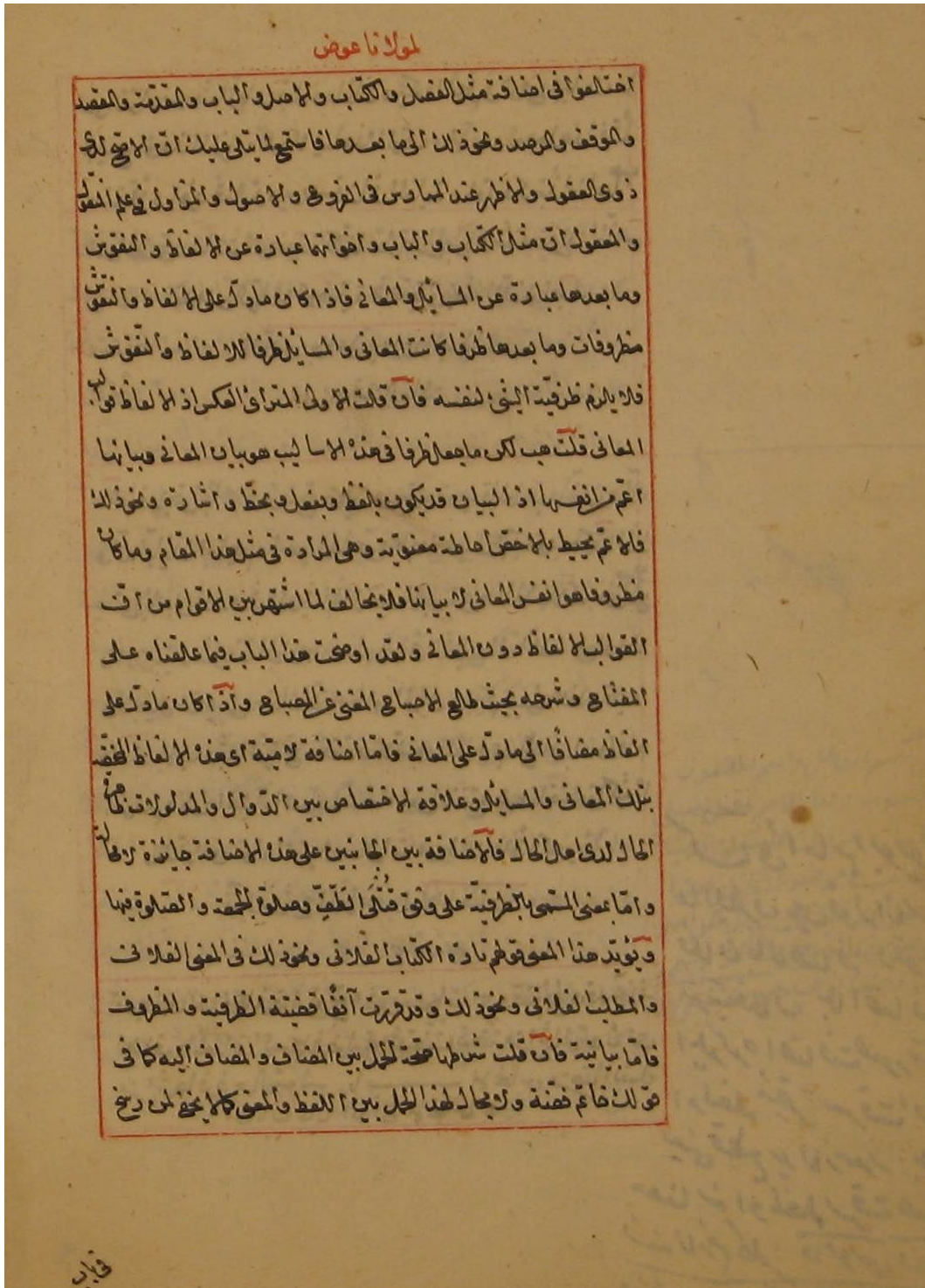
اختلوا في إضاف مثل الفصل والكتاب والأصل واللبا والمقدمة والمقصود والموقف
والمصدر ونحو ذلك الخ بعد ما فاستمع لما نكرو عليك إن الأصح لدى ذوي العصور
والأظهر عند الممارسين في الفروع والأصول والمزاويل في علم المنقول ^{المقصود}
إن مثل الكتاب عبارة عن الألفاظ والنقوش وما بعد ما عن المعاني والمسائل
فأذا كان ما دل على الألفاظ والنقوش المنطوقا وما بعد ما ظرقا كانت المعاني
والمسائل ظرقا للألفاظ والنقوش فلا يلزم طريقة الشئ لئلا يفان تلك ^{المعنى} المستترى
إذ الألفاظ هو اليب المعاني قلت هب لك كل حيل طرفا في هذه الأساليب هو بيان
المعاني وبيانها أهم من غيرها إذ البيان قد يكون بلفظ ويجعل ونحو ذلك
ونحو ذلك فالأعم محيط بالأخص حاظه معنوية وهي المرادة في مثل هذا المعام
وما كان منطوقا وهو انف المعاني لا بيانها فلا يخال لما استهزى الأقسام
من أن العوالب الألفاظ دون المعاني ولقد أوضحت هذا التباين فيما علقنا على ^{المعنى}
وشروحه بحيث طلع الصباح المعنى من المصباح وإذا كان ما دل على الألفاظ
مضافا إلى ما دل على المعاني فالإضافة أما لامية أي من الألفاظ المختصة ^{بالمعنى}
والمسائل وعلاوة الاختصاص بين الدوال والمدكولا ظاهرة للحال لدى أهل الحال
فالإضافة بين الجانبين على وجه الإضافة جازية للحال وأما بمعنى في المسائل
على وجه نقل اللفظ وصلوة الجموع والصلوة فيها ويؤيد المعنى قولهم آرة الكتاب
الفلاني في المعنى الفلاني والمطلب الفلاني ونحو ذلك وقد قررت أنفاضة اللفظ
والمظروف وأما بيانها فإن قلت شرطها صحة الخلل بين المصدا والمضاد التباين
كما في قولك حاتم فضة والحال لهذا الخلل اللفظ والمعنى كما لا يخفى لم يرخ
في باب القضاء بشرط الاتحاد الداء والتباين بالاعتبار قلت من جهة بيانها

Melik Faysal Kütüphanesi nüshası, varak 51b.

هذه الرسالة للمولى عوض القدي رحمه الله

اختلفوا في اضافة مثل الفصل والكتاب والاصل والباب والمقدمة والمقصد
والموقف والمرصد ونحو ذلك الى ما بعدها فاستمع لما نتلو عليك ان الاصح ^{العقول} لانه
والاظهر عند الممارس في الفروع والاصول والمزاويل في علم المنقول والمعقول ان
مثل الكتاب واخواتها عبارة عن الالفاظ والنقوش وما بعدها عن المعاني و
المثل فاذا كان مادل على الالفاظ والنقوش منظومات وما بعدها طرفا كانت
المعاني والمثل طرفا للالفاظ والنقوش فلا يلزم طرفية الشيء لنفسه فان قلت
الاولى الترتيب العكس اذا الالفاظ قولاب المعاني قلت هب لكن ما جعل طرفا في هذه
الاساليب هو بيان المعاني وبيانها اعم من انفسها اذ البيان قد يكون بلقط ويعقد
ويحط وبشارة ونحو ذلك فالاعم تحيط بالاحص احاطة معنوية وهي المرادة في مثل
هذه المقام وما كان منظوفا هو نفس المعاني لا بيانها فلا يخالف لما اشتبه بين الاقوال
من ان القولاب الالفاظ دون المعاني ولقد اوضحت هذا الباب فيما علقناه على المصباح
وشروحه بحيث طلع الاصباح ^{المعنى} عن المصباح واذا كان مادل على الالفاظ مضما
الى مادل على المعاني فاما اضافة لامية اى هذه الالفاظ المختصة بتلك المعاني المثل
وعلاقة الاختصاص بين الروال والمدلولات ظاهرة الحال لدى اهل الحال فالاضافة
من الجانبين على هذه الاضافة جائزة لا محالة واما بمعنى في المسمى بالطرفية عموما ونحو
قل العلف وصلوة الجمعة والصلوة فيها ويؤيد هذا المعنى قولهم تارة الكتاب الفلاني

Ankara Milli Kütüphane nüshası, varak 65a.

Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshası, varak 130b.

احدهما محتاجا الى القرينة فقط فان كان الاستعمال في المعنى الاول محتاجا اليها
كان منقولاً فان كان الاستعمال في المعنى الثاني كذلك حكم بان اللفظ حقيقة
في الاول ومجاز في الثاني لاجل المناسبة حاشية قره داود

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

باسمه وبمجدد والصلوة على نبيه وبعد فاعلم اختلفوا في اضافة مثل الفصل
والكتاب والاصل والباب والمقدمة والمقصود والموقف والمرصد ونحو
ذلك الى ما بعدها فاستمع لما تتلو عليك ان الاصح لدى ذوي العقول والباطر
عند المحارس في الفروع والاصول والمزاويل في علم المعقول والمنقول انه مثل الكتاب
والباب واثراتها عبارة عن الالفاظ والنقوش وما بعدها عن المعاني والمنظور
فاذا كان ماد على الالفاظ والنقوش مخرجات وما بعده طرفا كانت المعاني
والمسئل طرفا الالفاظ والنقوش فلا يلزم طرف الشيء لنفسه والى العكس
اذا الالفاظ قوالب المعاني قلب هب لكن ما جعل طرفا في هذه الامم اليب
هو بيان المعاني وبيانها اعم من انفسها اذ البيان قد يكون بلفظ وبعقل
وبخط وبارشاة ونحو ذلك فالاعم يخص بالاحص احاطة معنوية وهي
المرادة في مثل هذا المقام وما كان نظرفا هو انفس المعاني لا بيانها فلا يخالف
لما اشتهر بين الاقوام من ان القوالب الالفاظ دون المعاني ولقد اوضحت
هذا الباب فيما علقناه على المفتاح وشرحه بحيث اطلع الاصباح المعنى
المصباح واذا كان ماد على الالفاظ مضافا الى ماد على المعاني فاما اضافة
لامية الى هذه الالفاظ المختصة بتلك المعاني والمثلث علاقة الاختصاص
بين الدال والمدلولات ظاهرة الحال لدى اهل الحرافة لاضافة من الجانبين

Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, varak 34a.

5. Tahkik

⁴⁰بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ ⁴¹

⁴²اختلفوا في إضافة مثل الفصل والكتاب والأصل والباب والمقدمة والمقصد والموقف والمرصد ونحو ذلك إلى ما بعدها. فاستمع لما نتلو عليك: إن الأصح لدى ذوي العقول والأظهر عند الحارثي ⁴³ في الفروع والأصول والمزاويل في علم المنقول والمعقول ⁴⁴ أن ⁴⁵ مثل الكتاب والباب ⁴⁶ وأخواتهما ⁴⁷ عبارة عن الألفاظ والنقوش وما بعدها عن المعاني والمسائل. ⁴⁸ فإذا كان ما دل على الألفاظ والنقوش مطروقات ⁴⁹ وما بعدها ⁵⁰ ظروفًا ⁵¹ كانت المعاني والمسائل ظرفًا للألفاظ والنقوش. فلا يلزم ظرفية ⁵² الشيء لنفسه.

فإن قلت ⁵³ الأولى ⁵⁴ المترائي ⁵⁵ العكس. إذ الألفاظ قوالب المعاني، قلت: ⁵⁶ هبّ لكن ما جعل ظرفًا في هذه الأساليب هو بيان المعاني، وبيانها ⁵⁷ أعم من أنثسيها. إذ البيان قد يكون بلفظ ويعقل ⁵⁸ وبخط وإشارة ⁵⁹ ونحو ذلك.

⁴⁰ م + هذه الرسالة للمولى عوض أفندي رحمه الله؛ ص + لمولانا عوض؛ ف + رسالة عوض أفندي

⁴¹ Risalenin başlangıcı olarak Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi nüshası esas alınmış, metnin devamında ise beş nüsha arasındaki farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir.

ف، م، ص - بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين؛ ن - وبه نستعين

⁴² ن + باسمه وبجمده والصلوة على نبيه وبعد فاعلم

⁴³ ف، م، ص: الممارس؛ ن: المحارس

⁴⁴ ن: المعقول والمنقول

⁴⁵ ن: أنه

⁴⁶ م - الباب

⁴⁷ ف - الباب وأخواتها؛ ن: وأخواتها

⁴⁸ ص: المعاني والمسائل

⁴⁹ أ+ هذا إذا لم يكن المضاف والمضاف إليه بحذف حرف الجر بل بارز يذكر الجار بأنه يقال مثلاً كتاب الهداية في الفقه

⁵⁰ م، ن: بعده

⁵¹ ف، م، ن: ظرفًا

⁵² ن: ظرف

⁵³ ن - فإن قلت

⁵⁴ فالأولى

⁵⁵ م: الترائي؛ ن - المترائي

⁵⁶ ن: قلب

⁵⁷ أ+ أقول الضمير راجع إلى الألفاظ حتى يستقيم المعنى وإن كان الظاهر رجوعه إلى المعنى

⁵⁸ م: عقد؛ ص: بفعل

⁵⁹ ن: بإشارة

فالأعم يحيط⁶⁰ بالأخص إحاطة معنوية. وهي المراد⁶¹ في مثل هذا المقام. وما كان مطروفاً هو أنشؤ المعاني لا بيانها فلا يخالف لما اشتهر بين الأقوام من أن القوالب الألفاظ دون المعاني.

ولقد أوضحت هذا الباب فيما علقناه على المفتاح وشروحه بحيث طلع⁶² الاصبح⁶³ المعني عن المصباح.

وإذا كان ما دل على الألفاظ⁶⁴ مضافاً إلى ما دل على المعاني⁶⁵ بإضافته⁶⁶ لامية أي⁶⁷ هذه الألفاظ المختصة بتلك المعاني والمسائل وعلاقة الاختصاص بين الدوال والمدلولات ظاهرة الحال لدى أهل الحال. فالإضافة من⁶⁸ الجانبين على هذه الإضافة جائزة⁶⁹ لا محالة.

وإما بمعنى "في"⁷⁰ المسمى بالظرفية على وفق قتلى⁷¹ الطف وصلوة الجمعة والصلوة فيها. ويؤيد هذا⁷² المعنى قولهم تارة الكتاب الفلاني ونحو ذلك⁷³ "في" المعنى الفلاني والمطلب الفلاني⁷⁴ ونحو ذلك⁷⁵. وقد قررت آنفاً قضية الظرف⁷⁶ والمطروف.

60 م: تحيط؛ ن: يختص

61 ف، م، ص، ن: المرادة

62 ن: اطلع

63 ف: الصباح

64 ص: ألفاظ

65 م، ص، ن + إما

66 ف + فالإضافة إما؛ م، ص، ن: إضافة

67 ن: إلى

68 ص: بين

69 أ: جائزة؛ ن: جازه

70 ص - في

71 ف، م: قتل؛ ن: قبله

72 ف - هذا

73 ف - ونحو ذلك

74 ن + سوى

75 ن: نحو ذلك

76 ص: الظرفية

وإما⁷⁷ بيانية. فإن قلت شرطها صحة الحمل بين المضاف والمضاف إليه⁷⁸ كما في قولك⁷⁹ "خاتم فضة". ولا مجال لهذا⁸⁰ الحمل بين اللفظ والمعنى كما لا يخفى لمن رسخ في باب القضايا⁸¹ من شرط الاتحاد بالذات والتغاير بالاعتبار؛ قلت: من جعلها بيانية جعل الباب والكتاب مثلاً مجازاً عن المعنى بإطلاق⁸² الدال على المدلول⁸³ بحكم تلك العلاقة بينهما أو جعل ما ذكر بعد ما دل على اللفظ مجازاً عن اللفظ⁸⁴ بإطلاق اسم المدلول على الدال أو لاحظ⁸⁵ اللفظ المضاف⁸⁶ أو لاحظ المعنى⁸⁷ المضاف في الأول.

فتأمل غايته لا بد⁸⁸ أن يقدر شيء يصح به الحمل المفيد، ولا يخفى العموم والخصوص بين الباب⁸⁹ ومسائل الباب⁹⁰ مثلاً. وإنما أظنبت⁹¹ الكلام⁹² لأن هذه⁹³ الإشكال شايع بين الطلاب في إضافة مثل الكتاب والباب⁹⁴. والله أعلم بالصواب.⁹⁵

77 ص، ن: فيما

78 أ: بين المضافين؛ م: من المضاف والمضاف إليه؛ ن- المضاف

79 م: لما في قولهم

80 لهذه

81 أ: القضاء

82 ف، م، ص، ن + اسم

83 ن: المدلول على الدال

84 ن: المعنى

85 ن: ولاحظ

86 أ + المضاف؛ م - أو لاحظ اللفظ المضاف

87 م - المعنى

88 ف، م، ن - لا بد

89 ن: البيان

90 أ + مثلاً وبين خيار الشرط مثلاً؛ ف، م، ص + وبين خيار الشرط؛ ن + مثلاً وبين صار الشرط

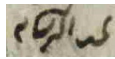
91 أ: أثبت هذا؛ م: أظنبت

92 م + في هذا المقام

93 أ - الكلام لأن هذه

94 ن: الفصل والباب والأصل والكتاب

95 Melik Faysal Kütüphanesi nüshası sonu.

Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi - والله أعلم بالصواب؛ أ + حرره مولانا عوض في حاشية المتعلقة للهداية

nüshası sonu.

Milli Kütüphane nüshası sonu. وهو تعالى أعلم بالصواب

Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshası sonu. ص + مولانا **القندر** عوض أفندي

Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi nüshası sonu. ن + تمت الرسالة للمولى المشهير بملا عوض رح (رحمه الله)

6. Tercüme

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. O'ndan yardım dileriz.

Fasl, kitap, asıl, bâb, mukaddime, maksad, mevkîf, mersad gibi kelimelerin muzâf olarak kullanımıyla ilgili ihtilaf etmişlerdir. Sana söyleyeceklerimize kulak ver! Akıl sahipleri, fûru ve usulde araştırma yapanlar, menkul ve ma'kûl ilimlerle meşgul olanlara göre en doğrusu kitap, bâb vb. kelimelerin lafız ve şekillerden, kendilerinden sonra gelen kelimelerin ise mana ve meselelerden ibaret olduğudur. Lafız ve nakışlara delalet eden şey mazruf, sonrasında gelen zarf olunca mana ve meseleler lafız ve nakışlar için zarf olur. Buna göre bir şeyin kendisi için zarf olması gerekmez.

“Doğrusu görünen, bunun tam tersidir. Zira lafızlar manaların kalıplarıdır.” dersin şöyle cevap veririm: Sen meselenin böyle olduğunu farz et! Ancak bu üsluplarda zarf, manaları açıklayan şeydir. Halbuki manaların açıklaması manaların kendisinden daha umumidir. Çünkü açıklama/beyan lafız, akıl, hat, işaret vb. şeylerden biriyle olur. Umumi olan ise has olanı anlam bakımından kuşatır. Böylesi durumlarda kastedilen de budur. Mazruf olan ise manaların açıklaması değil, bizzat kendisidir. Bu da insanlar arasında yaygın olan “Kalıplar lafızlardır, manalar değil.” şeklindeki meşhur sözle çelişmez.

Bu konuyu Miftâh ve şerhlerine yazdığımız haşiyede kapalı nokta kalmayacak şekilde açıkladım.⁹⁶

Lafızlara delalet eden kelimelerin manalara delalet eden kelimelere izafeti, lâmiyyedir. Yani bu manalara ait olan lafızlar ve meselelerle, delalet eden ve edilen arasındaki hususiyet alakası ehlince gayet açıktır. Durum böyle olunca iki açıdan da bu izâfetin caizliğinde şüphe yoktur.

İzâfet, “قتلى الطغ – Tafta⁹⁷ öldürülenler” ve “صلاة الجمعة Cuma namazı, yani cuma gününde kılınan namaz” kullanımlarında olduğu gibi fî manasına da gelebilir. Bu da “zarfiyye” olarak isimlendirilir. Bu görüşü “الكتاب الغلاني في المعنى الغلاني/falanca mana için falanca kitap” vb. ifadeler bu görüşü destekler. Ben de az önce zarf ve mazruf konusunu açıklamıştım.

İzâfet, beyâniyye de olabilir. Denilirse ki “İzâfet-i beyâniyyenin şartı خاتم فضة/gümüş(ten) yüzük” sözünde olduğu gibi muzâf ve muzâf ileyh arasında hamlin sahih olmasıdır. Halbuki lafız ve mana arasında bu haml mümkün değildir. Nitekim bu konuda derin bilgiye sahip olanlara bunların zat bakımında aynı itibar bakımından ise farklı oldukları açıktır.” Şöyle cevap veririm: İzafeti, beyâniyye yapanlar;

⁹⁶ İvaz Efendi'nin burada işaret ettiği açıklamalar için bk. İvaz Efendi, *Hâşiye ala Şerhi'l-Miftâh* (Nuruosmaniye, 34 Nk 4392), 39b-40a.

⁹⁷ Taff, Kербela yakınlarında ve Hz. Hüseyin'in şehit edildiği mekânın ismidir. bk. Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî, *Mu'cemu Me'stace min Esmâ'l-Buldâni ve'l-Emâkin*, thk. Mustafa es-Sakâ (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, ts.), 3/891.

a. Kitap, bâb vb. kelimeleri, aralarındaki alaka nedeniyle ya *الدال*/lafzı *المدلول*/mana yerine kullanarak manadan mecaz yaparlar,

b. Ya da manayı lafzın yerine kullanarak manayı lafız için mecaz kullanırlar,

c. Veyahut da birinci yöntemde/manayı lafız için mecaz kabul edenlere göre muzâfın lafzı veya manasını mülahaza eder/düşünürler.

Bunun manasını/gayesini düşün! Doğru anlamı ortaya çıkaracak bir şeyin/kelimenin takdir edilmesi gerekir. Örneğin; Bâb ve bâbın meseleleri arasındaki umum-hususluk gizli değildir/ortadadır. Kitap, bâb gibi kelimelerin muzâf olarak kullanımıyla ilgili problem öğrenciler arasında yaygın olduğu için sözü uzattım. Allah doğruyu en iyi bilendir.

7. Değerlendirme

İvaz Efendi'ye göre muzâf olarak kullanılan kitap, fasl vb. kelimeler sonrasındaki kelimenin zarfı durumundadır. Örneğin *كتاب الطهارة* ifadesi *كتاب في الطهارة* şeklinde değerlendirilmekte ve bu ifadedeki kitabın/bölümün temizlikle ilgili bilgiler içerdiği anlaşılmaktadır.

İvaz Efendi lafız-mana arasındaki alakayı “*Miftâh*”a yaptığı şerhte daha geniş ele aldığını belirtmiştir. Bu ifade de risalenin müellife aidiyetini ortaya koymaktadır.

İvaz Efendi ilk önce kitap, fasl vb. kelimelerin muzâf olarak kullanıldığı izâfetlerin zarfiyye olduğu görüşünü benimsemiştir. Sonrasında da bu tür izâfetleri farklı değerlendirenlerin görüşlerini açıklamıştır. Onun naklettiği görüşlerse şu şekildedir:

1. Lâmiyye kabul edenler: Bu durumda izâfet ihtisas/sahiplik ifade etmektedir.

2. Zarfiyye kabul edenler: Bu izâfetler “*قتلى الطف* – Taf maktülleri/Taf'ta öldürülenler” ve “*صلاة الجمعة*” Cuma namazı/cuma gününde namaz” örneklerinde olduğu gibi zarfiyet ifade edebilir.

3. Beyâniyye kabul edenler: İvaz Efendi'ye göre bu izâfeti, beyâniyye kabul edenler kitap, fasl vb. kelimeleri mecaz yoluyla muzâf yapmışlardır. Bu durumda, *كتاب الهداية* izâfetinde *في الفقه* şeklinde takdir yapıldığı gibi, doğru anlamı ortaya çıkarmak için takdir yapılması gerekmektedir.

Sonuç

İvaz Efendi Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerinde yaşamış alimlerden biridir. Önemli medreselerde müderrislik yapmasının yanı sıra kadılık ve kazaskerlik gibi yüksek makamlarda da çalışmıştır.

İvaz Efendi çeşitli ilim dallarında eserler telif etmiştir. Onun farklı ilim dallarında eser vermesi, İvaz Efendi'nin özellikle dini ilimlerde ileri seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca onun Türk olmasına rağmen eserlerini Arapça telif etmesi ve Arap dili alanında da eserler vermesi Arap diline vâkıf olduğunu göstermektedir.

İvaz Efendi üzerinde çalıştığımız risalesinde kitap, fasl vb. kelimelerin muzâf olarak kullanıldığı izâfetlerin türünün ne olacağını ortaya koymuştur. O, bu izâfetlerin zarfiyye türü

olduğu görüşünü tercih etmekle birlikte, lâmiyye ya da beyâniyye olduğunu ifade eden diğer görüşleri de açıklamıştır.

Risale ile ilgili önemli bir husus da risalenin eğitime verilen değeri göstermesidir. Zira İvaz Efendi risaleyi, konuyla ilgili öğrenciler arasındaki tartışmalara binaen telif etmiştir. Bu da eğitimde öğrencilerin göz ardı edilmediğini, aksine öğrencilerin ihtiyaçlarına göre eser verildiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan risale, o dönemin telif yöntemi ve tartışma konuları hakkında okuyucuya fikir vermesi bakımından da önemlidir.

İvaz Efendi'nin tefsir, fıkıh, kelim ve Arap dili alanında verdiği eserlerin de çalışmaya değer olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Cürcânî'nin *el-Misbâh fî Şerhi'l-Misbâh* isimli eserine dair yazdığı ve kendisinin de girişte şerh diye nitelediği eserinin araştırılması, belâgat ilmî açısından önemli bir çalışma olacaktır.

Kaynakça

- Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî. *Mu'cemu Me'stacem min Esmâ'l-Buldâni ve'l-Emâkin*. thk. Mustafa es-Sakâ. 4 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, ts.
- Âdil Nuveyhiz. *Mu'cemü'l-Müfessirîn*. Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyye, 1988.
- Ahmed Badi Efendi. *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi- Padişahlar, Valiler, Vezirler, Şeyhülislâmlar, Kadılar, Âlimler*. haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayını, 2014.
- Alan, Ercan - Atçıl, Abdurrahman. *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Baltacı, Osman. *XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri*. 2 Cilt. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İkinci Basım, 2005.
- Baran, Veysel. *İvaz Efendi'nin Furûku'l-Usûlü Bağlamında Usûlde Farklar*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Boy, Arzu. "Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1 (Nisan 2017), 57-73.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Çelik, Yüksel. "Seyyid Şerif Cürcani'nin Dilciliği ve Dilciliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (29 Kasım 2017), 143-153.
- Hafız Hüseyin Ayvansarayî (ed.). *Hadîkatü'l-Cevâmi*. haz. İhsan Erzi. İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, 1987.
- Hafız Hüseyin Ayvansarayî. *Mecmuâ-i Tevârih*. haz. Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- İbrahim Hakkı Konyalı. *Alanya (Alâiyye)*. haz. M. Ali Kemaloğlu. İstanbul: Ayaydın Basımevi, 1946.
- İnanır, Ahmet. "Furûku'l-Usûl Adlı Risalenin Âidiyet Sorunu Üzerine Bir İnceleme Risale Şeyhülislam İbn Kemal'e mi Ait Yoksa Kazasker Manav İvaz Efendi'ye mi?" *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (Haziran 2020), 1-27.

- İnanır, Ahmet. “Kazasker Manav İvaz Efendi'nin ‘Furûku'l-Usûl’ Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (20 Aralık 2019), 47-74. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.596889>
- İnanır, Ahmet. *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-usûl'ü*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- İsmâil Hakkı Bursevî. *Furûk-ı Hakkı*. İstanbul: Darü't-Tıbaati'l-Mamure, 1251.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî. *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: M.E.B. Behiyye Matbaası, 1951.
- İvaz Efendi. *Hâşiye ala Şerhi'l-Miftâh*. İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 34 Nk 4392, 1a-397b.
- İvaz Efendi. *Risale fi'l-İzâfe*. Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 2726/3, 13b-14a.
- İvaz Efendi. *Risale fi'l-İzâfe*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 3538/18, 130b-131a.
- İvaz Efendi. *Risale fi'l-İzâfe*. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 10186, 51b-52a.
- İvaz Efendi. *Risale fi'l-İzâfe*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 4915/17, 65a-65b.
- İvaz Efendi. *Risale fi'l-İzâfe*. Ankara: Milli Kütüphane, Afyon Gedik Paşa İl Halk Kütüphanesi, 03 Gedik 18184/10, 34a-34b.
- KTB, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı. “Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı” (Erişim 28.04.2023). <http://www.yazmalar.gov.tr>
- Nev'îzâde Atâyî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik (Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli)*. haz. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Özcan, Abdülkadir. “İvaz Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 490. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ünlü, Osman. “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yy. 61 Numaralı Letâyif Mecmuası ve Buradaki Kazasker Manav İvaz Efendi'ye Dair Latifeler”. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8/20 (01 Ocak 2019), 47-66. <https://doi.org/10.25068/dedekorkut309>